

ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНИЙ САМОРОЗВИТОК УЧИТЕЛЯ

Анотація. У статті здійснено аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень щодо понять «професійний саморозвиток» та «особистісний саморозвиток вчителя». У результаті аналізу літератури уточнено сутність професійно-особистісного саморозвитку вчителя. Визначено особливості взаємозв'язку особистісного та професійного розвитку, професійно значущі риси вчителя.

Проаналізовано особливості самовиховання особистості, як специфічного виду внутрішньої діяльності, спрямованої на вироблення вмінь, навичок, здібностей, якостей для її самоствердження і самореалізації в суспільстві. За результатами проведеного аналізу наукової літератури зроблено висновок стосовно впливу професійно-особистісного саморозвитку вчителя на підвищення якості викладацької діяльності.

Ключові слова: вчитель, саморозвиток, професійний саморозвиток, професійна діяльність, професійно-особистісний саморозвиток.

Professional and personal self-development teacher

Annotation. The article analyzes the modern psychological and pedagogical research on the concepts of «professional self» and «personal self-development teacher.» An analysis of the literature the essence of professional and personal self-development teacher. The features of the relationship of personal and professional development, professional features important teacher.

The features of self-identity as a specific type of internal activities aimed at developing abilities, skills, abilities, qualities for its affirmation and self-realization in society. The results of the analysis of scientific literature concluded on the impact of professional and personal self-development teachers to improve the quality of teaching.

Key words: teacher, self-improvement, self-development professional, professional activities, professional and personal self-development.

Постановка проблеми та її актуальність.

Сучасний вчитель повинен не лише глибоко володіти необхідною системою знань, умінь та навичок, уміти використовувати їх на практиці, а й бути здатним самостійно ставити перед собою та творчо, цілісно вирішувати професійно значущі завдання. Зважаючи на це, проблема професійно-особистісного саморозвитку вчителя є нині особливо актуальною.

Варто зазначити, що процес професійно-особистісного саморозвитку фахівця має свою неповторну специфіку та полягає зокрема у розвитку професійно-важливих якостей, інноваційного та творчого мислення, наукового світогляду, професійної самостійності, вмінь пошуково-дослідницької роботи, а також в оволодінні глибокими знаннями та здатністю застосовувати їх на практиці **Ошибка! Источник ссылки не найден.**[4].

Проблеми розвитку та саморозвитку особистості досліджуються у працях Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Леонтьєва, В. Лозового,

С. Рубінштейна та ін.; психологічні аспекти процесу саморозвитку особистості аналізуються в дослідженнях Г. Балла, О. Бодальова, Л. Зязюн, Л. Карамушки, В. Маралова, Л. Мітіної, В. Моляко, О. Пехоти, та ін.; питання самоактуалізації та самореалізації фахівця розглядають Р. Гуревич, В. Гриньова, В. Лозова, І. Прокопенко, В. Радкевич, Т. Сущенко та ін.

Сучасному суспільству необхідна особистість із високим почуттям власної гідності, самосвідомості, яка прагне до саморозвитку та самовдосконалення, до подальшого безперервного навчання протягом всього життя. У зв'язку з цим І. Зязюн підкреслює, що сенсом та метою освіти повинна бути людина у постійному розвитку, її духовне становлення, гармонія її відносин з собою, іншими людьми, зі світом. У такий спосіб освіта на державному рівні створює умови розвитку – саморозвитку, виховання – самовиховання, навчання – самонавчання всіх і кожного **Ошибка! Источник ссылки не найден.**[3].

Погоджуємося з Б. Фішманом, який, обґрунтовуючи дві суттєві відмінності між процесами розвитку й саморозвитку особистості, наголошує, що рушійною силою розвитку є суперечності між зростаючими потребами особистості і реальними можливостями їх задоволення. Водночас, на думку вченого, рушійною силою саморозвитку виступають суперечності між усвідомленим особистістю власним соціальним призначенням (особистісним, ролевим, професійним тощо) і реальними можливостями його реалізувати. Саме реалізація потреби саморозвитку виступає як спосіб вирішення суперечностей між собою бажаним, потрібним в конкретних умовах, та собою реальним. Вона активізує самопобудову людини [5].

Саморозвиток є багатоаспектним явищем, що відображає процес, в ході якого особистість пізнає, перетворює, розвиває і вдосконалює себе. Процес саморозвитку включає в себе: зміни в мотиваційній сфері людини, де знаходять своє неодмінне вираження загальнолюдські цінності; зростання уміння на рівні інтелекту планувати й потім здійснювати на практиці саме ті дії і здійснювати ті вчинки, які відповідають названим цінностям; зростання здібності мобілізувати себе на подолання труднощів об'єктивного характеру; більш об'єктивне оцінювання своїх сильних і слабких сторін та ступеня своєї готовності до здійснення задуманих цілей [2].

Саме такі риси і особистісні якості необхідно мати, на нашу думку, вчителям такого навчального закладу, як комунальний заклад «Гуманітарна гімназія № 1 ім. М.І. Пирогова Вінницької міської ради». Це – єдиний в області заклад з поглибленим вивченням іноземних мов – англійської, німецької, французької. Гуманітарна гімназія №1 була побудована у 1936 році. Під час Великої Вітчизняної війни зруйнована. Після відбудови у 1946 році, працювала як жіноча гімназія. З нагоди відзначення 150-річчя з дня народження видатного лікаря М.І. Пирогова школі присвоєно його ім'я. З 1961 року у закладі почалось поглиблене вивчення англійської мови.

У 2006 році школа набуває статусу спеціалізованої з поглибленим вивченням англійської мови, а у 2008 – статусу «НВК СЗШ I ступеня з поглибленим вивченням іноземних мов – гуманітарна гімназія № 1 ім. М.І. Пирогова».

Після реорганізації за європейським типом, заклад отримує статус гуманітарної гімназії (5-11 класи, які навчаються в одну зміну). За результатами щорічного рейтингу гімназія займає III місце серед навчальних закладів нового типу, у якому створені комфортні сучасні умови для навчання та виховання 1056 юних вінничан, що поглиблено вивчають англійську, німецьку, французьку мови. Гімназисти також мають можливість факультативно вивчати польську, китайську та італійську мови. Доказом того,

що співпраця учнів, батьків, учителів творить дива стали найкращі в місті оновлені за європейським стандартом актові зали та шкільна їдальня, оснащені сучасною мультимедійною технікою навчальні кабінети.

Після уроків учні мають змогу розвивати творчі здібності у 20 гуртках та 5 спортивних секцій. Щорічно 210 учнів відпочивають у пришкільному англійськомому таборі з денним перебуванням «Зорепад». Заклад щорічно приймає іноземні делегації з Великої Британії, Франції, Голландії, Польщі.

Гуманітарна гімназія – це: послідовна система, що охоплює всі рівні володіння мовами; 50 досвідчених вчителів іноземних мов, які володіють комунікативною методикою та інтерактивними формами навчання; до 12 уроків англійської мови на тиждень; спецкурси англійською мовою «Країнознавство», «Література Англії та Америки», «Гід – перекладач», «Бізнес спілкування і переписка»; комфортні умови навчання – від 8 учнів у групі; повне занурення дітей в іншомовне оточення; зустрічі з носіями мови; фаховий звіт про успіхи дитини та поради психолога; чіткий контроль якості пропонованих послуг тощо.

Вважаємо, що професійний саморозвиток учителя такої гімназії, спрямованої на поглиблене вивчення іноземних мов, є невіддільним від особистісного, оскільки основою цих процесів є загальний принцип саморозвитку.

Цілком погоджуємося з О. Шмирко в тому, що проблема професійного та особистісного розвитку учителів іноземної мови постає особливо гостро, оскільки пов'язана з новітніми тенденціями розвитку світового співтовариства. По-перше, змінюється соціокультурний контекст вивчення іноземних мов, оскільки розвиток міжнародного співробітництва суттєво збільшив визнання необхідності оволодіння іноземними мовами та вплинув на соціальний статус іноземної мови як навчального предмета. По-друге, значно збільшується відповідальність учителя іноземної мови. Його завдання тепер – не тільки допомогти оволодіти іноземною мовою з прагматичних міркувань (мова як засіб для спілкування), але й формувати особистісне ставлення учнів до культури іншого народу, його менталітету, цінностей, пріоритетів, особливостей організації життя. Крім цього, вагоме завдання педагога – навчити учнів учитися, допомогти їм оволодіти технологією вивчення іноземних мов. Цей процес охоплює формування в учителів педагогічної компетентності, стилю та методики організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, в основі якої – процеси їхнього самопізнання, самоаналізу, саморефлексії, самооцінки, що водночас є засобами особистісного самотворення. Отже, необхідно забезпечити перехід від освіти, головним суб'єктом якої є навчальна інформація, до освіти, головним

суб'єктом якої є учень як творець власної особистості, власної професійної майстерності. Відповідно змінюються функції вчителя, викладача іноземної мови. Його першочергове завдання – створити умови для формування освітніх потреб та різноманітних здібностей суб'єктів навчального процесу, саморозвитку кожної особистості [9].

Професійно-особистісний саморозвиток є багатокомпонентним процесом, який сприяє формуванню індивідуального стилю професійної діяльності, допомагає її усвідомленню, є засобом самовдосконалення та становлення професіонала й особистості [6].

На індивідуальному рівні саморозвиток здійснюється у двох формах: неусвідомлених, стихійних (імітація, стихійна адаптація, гра), коли індивід не ставить за мету змінити себе власними зусиллями, та усвідомлених (самовиховання, самоосвіта, самостворення, самовдосконалення), де особистість виступає одночасно як суб'єктом цілеспрямованої діяльності, так і об'єктом, який необхідно змінити за допомогою цієї діяльності [8].

Усвідомлений саморозвиток є одним із засобів самоствердження. В умовах поширення свободи і відповідальності особистості саморозвиток стає не тільки необхідним, а й незамінним суб'єктивним фактором її становлення та розвитку, соціалізації й індивідуалізації. Без усвідомленого, вольового саморозвитку особистості не може бути досягнуто цілісності, соціальної зрілості особистості. Усвідомлений саморозвиток особистості здійснюється, як правило, у формах самовиховання і самовдосконалення. Самовиховання особистості розуміється як специфічний вид внутрішньої діяльності, спрямованої на вироблення вмінь, навичок, здібностей, якостей для її самоствердження і самореалізації в суспільстві. Самовиховання виступає універсальним засобом розв'язання протиріч між бажаним і наявним, належним і сущим, ідеальним і реальним у розвитку особистості, між необхідністю діяльності для задоволення потреб людини і здібністю та здатністю її здійснювати, між громадською думкою і самооцінкою, між ціннісними уявленнями суспільства, спільноти і соціальними настановами індивіда. Спрямованість самовиховання може мати просоціальний або асоціальний, альтруїстичний або егоїстичний (індивідуалістичний), багатобічний (видовий) або однобічний функціонально-інструментальний характер [7].

У процесі особистісно-професійного розвитку особистості педагога Н. Мирончук цілком слушно, на наш погляд, виокремлює такі прогресивні зміни: зміна спрямованості особистості та її ставлень (кола інтересів, бажань, системи потреб, мотивів: перевага потреб самореалізації та саморозвитку, мотивів досягнення, підвищення креативності); накопичення досвіду та підвищення кваліфікації (удосконалення знань, умінь та навичок, зростання компетентності,

засвоєння нових алгоритмів розв'язання професійних завдань); розвиток уваги, пам'яті, підвищення рівня саморегуляції, здатності до оптимального вибору дій у нетривіальних ситуаціях; розвиток професійно важливих якостей відповідно до специфіки діяльності; підвищення особистісно-ділових якостей, морально-естетичних якостей та ін. [7].

Погоджуємося з А. Марковою, яка розглядає працю вчителя як єдність педагогічної діяльності, педагогічного спілкування та особистісних особливостей [10, с. 58]. Зокрема, науковець виділяє такі професійно значущі риси: педагогічну ерудицію, педагогічне мислення, педагогічну інтуїцію, педагогічну імпровізацію, педагогічну уяву, педагогічний оптимізм, педагогічну рефлексію, інтерес до особистості учня, педагогічний такт, товариськість, гуманістичну спрямованість, соціальну, пізнавальну і професійну мотивацію [11]. Саме вони впливають на характер цілей і завдань педагогічного розвитку, на професійну компетентність педагога. Науковець зазначає, що особистісні риси (інтуїція, оптимізм та ін.) можуть бути професійно спрямованими.

Повертаючись до діяльності вчителя іноземних мов, зауважимо, що розвиток мовленнєвої компетентності є складним поступовим процесом, що потребує постійної практики, особливо за умов відсутності відповідного мовного середовища. Значущість цього виду роботи важко переоцінити, оскільки вона спрямована на процес самотворення себе як особистості, формування власної методики та індивідуального стилю вивчення іноземної мови, на професійне становлення. Отже, взаємозв'язок особистісного та професійного розвитку вчителя іноземної мови виявляється в тому, що в їх основі закладений принцип саморозвитку. Особистісний розвиток вчителя є важливим процесом, що визначає професійну успішність діяльності фахівця з удосконалення професійних умінь і навичок. А рівень сформованості його структури значною мірою визначає можливість самореалізації особистості, отже, і її професійну придатність. У процесі професійного розвитку учителів формуються та розвиваються особистісні риси. Реалізацію їх у педагогічній діяльності можна вважати критерієм безперервного розвитку особистості вчителя [9].

Професійний саморозвиток включає самостановлення, самовдосконалення і самоактуалізацію. Самостановлення педагога в професійній сфері відбувається відповідно до таких мотивів: відповідати нормативу образу вчителя; бути не гіршим за інших; бути на рівні вимог адміністрації та керівництва. Самовдосконалення відбувається частіше всього з метою досягти більш високих результатів, відшліфувати свою майстерність, набути значущі для себе якості особистості. Процес самовдосконалення педагога проходить у результаті самоаналізу власної особистості, діяльності,

спілкування, формування ідеального образу «Я» шляхом включення механізмів самопрогнозування, формування програми саморозвитку, реалізації програми, контролю й оцінці ефективності проведеної роботи з внесенням коректив у подальшу роботу над собою [12].

Професійний саморозвиток учителя включає в себе якості складових елементів самовиховання (формування світогляду, мотивів та досвіду діяльності, якостей особистості) та самовдосконалення.

Погоджуємося з Т. Хлебніковою, на думку якої управління процесом саморозвитку педагога передбачає: вдосконалення, збагачення знань учителів (предметних, дидактичних, методичних, психологічних, етичних); розвиток світогляду, професійно-цінностних орієнтацій, переконань, що відповідають завданням суспільства і школи; розвиток мотивів творчої діяльності (любов та повага дітей, зацікавленість предметом, потреба в самореалізації); розвиток стійких моральних якостей особистості (переконливість, гуманізм, педагогічний

оптимізм, принциповість, душевна щедрість); розвиток сучасного стиля педагогічного мислення, таких його рис, як системність, відчуття міри; розвиток професійних навичок, педагогічної техніки, виконавчої майстерності (техніка вербальної і невербальної комунікації, тобто техніка мовлення, а також рухів, міміки, жестів, інтонацій і т. ін., техніка спілкування зі школярами, навички застосування різноманітних ТЗН); розвиток культури емоцій, саморегуляції діяльності [12].

Висновки. Отже, професійно-особистісний саморозвиток вчителя є важливим процесом, що визначає професійну успішність діяльності фахівця з удосконалення професійних умінь і навичок, а рівень сформованості його значною мірою визначає можливості самореалізації особистості, оскільки професійно-особистісний саморозвиток є багатоконпонентним процесом, який сприяє формуванню індивідуального стилю професійної діяльності, допомагає її усвідомленню і є засобом самовдосконалення та становлення вчителя.

Література:

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навчальний посібник / Іван Дмитрович Бех. – К. : «Академвидав». 2009. – 248 с.
2. Бодалев А. А. Психология личности / А. А. Бодалев. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 180 с.
3. Зязюн І. А. Філософія сучасної професійної освіти / І. А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. – К.: Віпол, 2000. – С. 11-57.
4. Поплавська М. В. Формування готовності майбутніх інженерів до професійно-особистісного саморозвитку / М. В. Поплавська. Дис. ... канд. пед. наук. – Харків. 2014. – 296 с.
5. Фишман Б. Е. Педагогическая поддержка профессионального развития (саморазвития педагога): учеб.-метод. пособие / Б. Е. Фишман. – М.: МПГУ, 2005 – 97 с.
6. Власова Е. А. Подготовка будущих социальных педагогов к профессиональному саморазвитию: автореф. дисс. на получение уч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 / Е. А. Власова. – Саратов, 2008. – 24 с.
7. Мирончук Н.М. Професійно-особистісний саморозвиток майбутнього педагога: сутнісні характеристики та шляхи формування / Н.М. Мирончук // Нові технології навчання: наук.- метод. зб. – Київ, 2013. – Випуск 76. – С. 209-214.
8. Коваленко Е.А. Ціннісна природа усвідомленого саморозвитку особистості: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Е.А. Коваленко. – Харків, 2005. – 20 с.
9. Шмирко О. Проблема професійного та особистісного розвитку у процесі підготовки майбутніх учителів іноземної мови / О. Шмирко. Вісник Львів. ун-ту Серія педагогічна. 2008. Вип 24. С.145-151.
10. Маркова А. К. Актуальные проблемы психологии труда учителя / А. К. Маркова // Сов. педагогика. 1986. № 6. С. 58–64.
11. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А. К. Маркова // Сов. педагогика. 1990. № 8. С. 82–88.
12. Хлебнікова Т.М. Управління процесом саморозвитку особистості вчителя / Т.М. Хлебнікова. Електронний ресурс: - режим доступу <http://dspace.pnp.u.edu.ua/bitstream/123456789/379/1/Khlebnik.pdf>